



# Ketonoidanlukko

## 2010 Merenrantaniityt erikoisnumero

Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistys ry.  
Egentliga Finlands kulturmarksförening rf.





Laiduntajat Jungfruskärin rantaniityllä.  
Kuva: Ritva Kempainen

## Kaunista myöhäissykyä perinnemaisemaväki!

Kädessäsi on tällä kertaa hieman uudistunut ja erinäköinen Ketonoidanlukko-jäsenlehti. Yhdistyksen järjestämä keväinen Pasture Springjumping eli laidunloikkaus – tilaisuus Friskalanlahdella inspiroi meitä laatimaan tämän rantaniitty-teemaisen jäsenlehden. Tulevinakin vuosina voitte odotella eri teemoihin pureutuvaa jäsenlehteä, sillä hallituksessa päätimme, että jatkossa tekisimme keväällä lyhyen jäsentiedotteen ja syksyisin laajemman teemanumeron. Miltä kuulostaisi?

Itämeren alueen toimijoiden yhteiseen helmikuiseen huippukokoukseen eli Baltic Sea Action Summitiin liittyi sitoumusten teko Itämeren tilan kohentamiseksi. Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistys oli mukana kampanjassa omalla sitoumuksellaan järjestämällä infotilaisuuden varsinaissuomalaisten rantaniittyjen merkittävyydestä maiseman- ja vesiensuojelussa sekä luonnon monimuotoisuuden ylläpidossa. Mainiosti paikallista mediajulkisuutta saaneesta tapahtumasta voit lukea lisää tästä lehdestä. Antamamme sitoumuksen voit käydä lukemassa joko yhdistyksen omalta nettisivulta tai osoitteesta www.bsas.fi.

Merenrantaniittyjen tilasta on syytäkin olla huolissaan. Niiden perinteinen hyödyntäminen laiduntamalla on ollut viime vuosikymmeninä vähäistä ja merenrantaniittyjen määrä on pudonnut Varsinais-Suomessa noin 1500 hehtaariin. Ruovikoiden määrä Varsinais-Suomen merenrannoilla on nykyisin kymmenkertainen hoidettuihin rantaniittyihin verrattuna. Hoidettujen rantaniittyjen pieni koko on ongelma riittävän ekologisen verkoston säilymiselle. Erityisesti kahlaajalinnustolle liian pienet ja hajallaan olevat rantaniityt ovat ongelmallisia. Rantaniittyjen hoito kaipaa uutta kokonaisvaltaista näkemystä, jossa otetaan huomioon monimuotoisuuden lisäksi vaikkapa niittylihan tuotteen liian pienet ja hajallaan olevat rantaniityt ovat ongelmallisia. Rantaniittyjen hoito kaipaa uutta kokonaisvaltaista näkemystä, jossa otetaan huomioon monimuotoisuuden lisäksi vaikkapa niittylihan tuotteen liian pienet ja hajallaan olevat rantaniityt ovat ongelmallisia. Rantaniittyjen hoito kaipaa uutta kokonaisvaltaista näkemystä, jossa otetaan huomioon monimuotoisuuden lisäksi vaikkapa niittylihan tuotteen liian pienet ja hajallaan olevat rantaniityt ovat ongelmallisia.

Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistyksen vuosi on ollut muutenkin toimekas. Kansainvälisistä kuvioistamme voitte lukea mm. Keijo Luodon mielenkiintoisesta Valko-Venäjän retkikertomuksesta. Alkuvuodesta julkaisimme yhdistyksen perinnemaisemien hoitoa ja erityistukien hakua motivoivan sivuston www.kotiniitty.net. Sivusto on ollut varsin suosittu ja toivottavasti sitä kautta mahdollisimman moni muikin yhdistys on saanut kipinän lähimaise-

miensa hoitoon ja monimuotoisuuden edistämiseen. Yhdistyksen hoitokohdeella Märynummen Kotiniityllä maisemat ovat ainakin muuttuneet kesän aikana. Alkukesän aitaustalkoiden jälkeen lammaskatras on laiduntanut niityllä ja maisema on jo yhden kesän aikana selvästi avartunut. Puuston harvennustöitä tullaan kuitenkin tekemään tulevinakin vuosina, joten kaikki kynnelle kykenevät ovat tervetulleita mukaan talkoisiin!

Hyvää loppuvuotta kaikille!  
Kimmo Härjämäki, puheenjohtaja



KETONOIDANLUKKO  
Erikoisnumero 2010

Etukansi: Boskär  
Takakansi: Jungfruskär  
kuvat: Maija Mussaari

Taitto: Helena Honka-Hallila ja  
Maija Mussaari  
Painopaikka: Painovirjamo 2010



Karjankasvattajan silmä ja mieli lepää... eläimet ovat päässeet laitumelle.  
Kuva: Eriika Lundström

Ji-haa, nyt sitä mennään!  
Eläköön kesä ja vapaus!  
Kuva: Anni Karhunen



## Lehmien keväinen laidunloikka Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistyksen Itämerisitoumus

Varsinais-Suomen perinnemaisemayhdistys sitoutui helmikuussa 2010 yli 140 muun toimijan kanssa konkreettiseen Itämerityöhön. Tämän ja YK:n biodiversiteettivuoden teeman puitteissa yhdistys järjesti yhteistyössä saavolaisen Salmensuun tilan kanssa kesälomien kynnyksellä tiedotuspäivän toimittajille. Aiheena oli eläinten laitumelle lasku sekä rantalaidunnuksen vaikutus luonnon monimuotoisuudelle ja Itämerelle. Tilaisuus pidettiin Turun Hirvensalossa sijaitsevalla Friskalanlahdella, joka on edustava lintulahti ja tärkeä muuton-aikainen levähdyspaikka. Alueen länsireunaa on hoidettu laiduntamalla jo 1980-luvulta lähtien ja laidunalue on laajentunut myöhemmin. Ilman laidunusta lahtea uhkasi ruovikoituminen.

Iltapäivälle paikalle saapui perinnemaisemayhdistyksen edustajia sekä joukko paikallisia tiedotusvälineitä seuraamaan eläinten laitumelle laskua. Karjaa odottaessa perinnemaisemayhdistyslaiset ja tiedotusvälineiden edustajat keskustelivat Itämeren suojelusta ja laidunnuksen ympäristövaikutuksista. Laidunnuksen maisema- ja monimuotoisuusvaikutukset ovat kiistatta positiiviset, mutta rantalaidunnuksen vaikutus vesistöihin pohdituttaa ja mieleen nousee helposti kuva veteen valuvista son-

takasoista. Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Eläinten ja varsinkin kasvavien vasikoiden laiduntaminen luonnonniityllä hyödyntää muuten alueelle hajoavaa ja ravinteita vapauttavaa kasvimassaa ja vähentää samalla rantaniityn ravinteita sitoen ne kasvuunsa. Tilaisuudessa tuotiin esille myös luonnonlaidunten tuottama niittyliha, joka on ilmastoystävällinen lihavaihtoehto. Valitessaan luonnonlaitumilla kasvaneen eläimen lihaa kuluttaja edistää samalla arvokkaiden perinnebiotooppien säilymistä.

Pienen odottelun jälkeen paikalle saapui kaksi eläinten kuljetusautoa: toisessa olivat vasikat ja toisessa niiden emot. Mukana oli myös aikuinen sonni, joka kulkee emojen kanssa koko laidunkauden ja ”tuottaa” samalla seuraavan vuoden jälkikasvun. Isot kuljetusautot peruutettiin nautojen mölinän säestyksellä laitumen porteille ja kohta Salmensuun tilan väki vapautti eläimet kuljetusautoistaan. Meni hetki ennen kuin emot ja vasikat löysivät jälleen omansa, mutta tilanteen selvittyä eläimet lähtivät yksisäntuumin ja iloisin sorkan nostoin tutustumaan kesälaitumeensa. Laidunkausi 2010 oli näin avattu!

Teksti: Eriika Lundström



Lassi Lähteenmäki haastattelee Kimmoa Ylen suoraan paikalliseen radiolähteykseen.  
Kuva: Eriika Lundström





## Merenrantaniityillä Suomen luonto on ainutlaatuisimmillaan

Itämeri rantoineen on luonnoltaan maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen kokonaisuus. Muualla ei ole vastaavaa murtovetistä pohjoista merta, jonka rannoilla jääkauden jälkeinen maankohoamisilmiö vaikuttaa edelleen. Erityisen hyvin Itämeren rantaluonnon ainutlaatuisuus

näky merenrantaniittyjen luontotyypeissä ja eliölaajistossa.

Suuri osa Itämerestä oli paksun manerjään peitossa vielä noin 10 000 vuotta sitten. Tällä on suuri vaikutus alueen nykyiseen lajistoon. Lähes kaikki eliölajit ovat saapuneet Itämeren rannoille

jääkauden jälkeen ja vain harvoilla on ollut aikaa kehittyä uusiksi, Itämerelle kotoperäisiksi lajeiksi. Esimerkiksi Suomessa ei ole ainuttakaan sellaista kasvilajia, jota ei tavattaisi missään muussa maassa. Itämeren ja erityisesti Perämeren ja Pohjanlahden ainutlaatuiset luonnonolosuhteet ovat kuitenkin vaikuttaneet siten, että Suomella ja Ruotsilla on yhdessä kaksi kotoperäistä kasvilajia, joita tavataan vain Perämeren tai Pohjanlahden rannoilla. Nämä ovat pohjanlahdenlauha (*Deschampsia bottnica*) ja perämerensilmäruoho (*Euphrasia bottnica*). Alalajitason kotoperäisiä kasveja löytyykin Itämeren piiristä sitten jo enemmän. Tällaisia ovat esimerkiksi perämerenmaruna (*Artemisia campestris* ssp. *bottnica*) ja liuskamerisinappi (*Cakile maritima* ssp. *baltica*). Alalajit ovat ottaneet hyvän harppauksen matkallaan kohti lajitudumista Itämeren alueelle kotoperäisiksi lajeiksi.

Maankohoamisilmiö luo erityisesti Perämeren, mutta myös Pohjanlahden ja Saaristomerren rannikoille ainutlaatuisia luontotyyppiyhdistymiä. Merenrantaniittyjen yhteydessä voi olla esimerkiksi merestä hiljalleen kuroutuvia fladoja ja kluuvijärviä. Tällaiset luontotyyppiyhdistelmät ovat luonnoltaan erittäin monipuolisia ja arvokkaita paitsi kasveille, myös vesi- ja kahlaajalinnustolle. Ainutlaatuisia ovat myös luonnontilaiset sukkessiosarjat, joissa merenrantaniitty vähitellen pensoittuu ja metsitty muuttuen maankohoamisen myötä tervaleppälehdon kautta vähitellen kangasmetsäksi. Monilla alueilla on tehtävä vaikea päätös siitä suojellaanko avointa merenrantaniittyä vai luonnontilaista sukkessiokehitystä, sillä molemmat ovat arvokkaita ja ainutlaatuisia.



Itämeren tekee ainutlaatuiseksi valittavasti myös se, että se on yksi maailman pahiten rehevöityneistä merialueista – jollei jopa pahiten rehevöitynyt. Tällä on vaikutuksensa myös rantojen ainutlaatuisiin niittyekosysteemeihin. Esimerkiksi järviruovikoiden leviämisen uskotaan ainakin osittain olevan seurausta rehevöitymiskehityksestä. Järviruoko (*Phragmites australis*) suuri-kokoisena ja valtavia tiheitä kasvustoja muodostavana lajina ei anna armoa pienemmille, arvokkaille merenrantaniittylajeille sen enempää kuin ainutlaatuisille luontotyypeillekään. Matalakasvuiset merenrantaniityt ovat monin paikoin riippuvaisia rantalaidunnuksesta, joka pitää ruovikot kurissa.

Itämeri on luonnoltaan maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen mutta myös ainutlaatuisen ongelmallinen merialue. Rantojen laidunnus on keino estää ruovikoitumista tuhoamasta arvokkaita merenrantaniittyjä ja antaa niiden lajistolle mahdollisuus selviytyä myös tulevaisuuteen. Aikaa myöten Itämeren rantojen alalajeista kehittyisi uusia lajeja, mutta saavatko ne siihen mahdollisuuden?

Teksti ja kuvat: Mikko Paajanen

Vasemmalla ylhäällä kahlaajalietteitä, fladoja, uhanalaista nelilehtivesikuusta (*Hippuris tetraphylla*) ja laidunnettua merenrantaniittyä Satakunnan rannikolla.

Vasemmalla alhaalla isolaukku (*Rhinanthus serotinus*) on matalakasvuisten merenrantaniittyjen tyyppilajeja. Isolaukku on puoliloinen, eli se elää puoliksi naapurikasveiltaan imemillään nesteillä.

Yllä uhanalaista suolakkasvillisuutta Jungfruskärin niittämällä ja laiduntamalla hoidetulla merenrantaniityllä Saaristomerellä. Valtalajina uhanalainen suolayrtti (*Salicornia europaea*).

### Vauhtia rannikkosuunniteluun ja hoitoon!

Lounais-Suomessa on käynnistetty huomattava hankepaketti tähtäimenään integroiva rannikon yleissuunnittelu ja uudet maatalouden tuet mm. ruovikon leikkuun investointituki 2014–. Integroiva rannikon yleissuunnittelu tulee jatkamaan luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelua rannikkoalueella ottaen huomioon rannikon ekosysteemipalvelut ja yrittäjyyden kehittämisen (mm. bioenergia). Tavoitteena on edistää rannikkoalueiden käytännön hoitoa ja kohdentaa hoitoa yrittäjyyden, vesien-suojelun ja luonnon monimuotoisuuden kannalta järkevästi. VELHO -hankkeen puitteissa etsitään laajoja merenrantaniittyjen kunnostuspaketteja sekä laajoilta ruovikkoalueilta 5–10 vuodeksi 100–500 hehtaarin hoitopaketteja. Hoito kilpailutettaisiin urakoitsijoilla; työ toteuttaisi siis myös ns. tarjouskilpailumallia.

Kolme uutta hanketta ovat:

**VELHO** eli Vesien- ja luonnonhoidon haasteet Lounais-Suomessa (Euroopan maatalouden kehittämisen maatalousrahasto, hakija Varsinais-Suomen ELY-keskus), 2,8 milj. euroa (josta suuri osa liittyy suoraan Natura-alueiden hoitoon, sekä rannikon tukimuotojen kehittämiseen ja testaamiseen, suunnittelualueet Eurajoki-Pori ja Mynälahti-Oukkulanlahti)

**Coffreen** (Interreg IVA, hakija Turun AMK), ruovikon bioenergia- ja rakennuskäyttö (sis. myös integroivan suunnittelun testaamista Kaarina-Piikkiö alueella ja kustannuslaskelmia uutta ympäristötukea varten) 1,1 milj. euroa

**Natureship** (Interreg IVA, hakija Varsinais-Suomen ELY-keskus), n. 1,4 milj. euroa. Rannikon ekosysteemipalvelujen arvottaminen ja integroiva suunnittelu.

Teksti: Iiro Ikonen



# Merenrantaniityt lintuperspektiivistä



## Mitä isompi vika sitä suurempi leka - ruovikkorannat matalaksi koneilla

Etelä-Suomen lintuvesikohteilla ruovikoituneita rantaniittyjä on viime vuosina kunnostettu järein keinoin. Ruovikon murskaus ja jyrsiminen taltuttavat ruovikkoa tehokkaasti.

Vesi- ja rantalinnuston kannalta merenrantaniittyjen tulee olla mahdollisimman laajoja ja avoimia. Myös vesirajan avaaminen on tärkeää, sillä avoin kasviston lieteranta tarjoaa ruokailumaita sekä kahlaajille että vesilinnuille. Kunnostuksen ja hoidon kannalta tällaiset alueet ovat hyvin haasteellisia, sillä monilla paikoilla kasvaa niin vankka monivuotinen ruovikko, että sen raivaaminen käsityönä on käytännössä mahdotonta. Pelkän karjan avullakaan ruovikoita ei saa kunnolla auki. Ranta voi muuttua ruovikkolinnustolle huonommaksi jos laidunnus aloitetaan ilman kunnollista peruskunnostusta. Tällöin ranta-alue jää liian laikkuiseksi ja peitteiseksi rantaniitytlajistolle. Nykyaikainen karjatalous ei myöskään suosi sellaista laidunpainetta, jolla laajat rantaniitytalueet pysyisivät tavoiteltavassa kunnossa edes peruskunnostuksen jälkeen. Täydentävää ko-



Yllä Pehmeät rannat ja vahva-ruovikko vaativat kunnan koneet. Punaisen ns. rinnekoneesta kehitetyn työkonteen etupää on varustettu murskaimella ja perässä pyörii jyrsin.

Kuva liro Ikonen

Alla ranta pari päivää murskauksen jälkeen Porin Riitasaranlahdella elokuussa 2010: murskattu ruokomassa häviää maisemaan.

Kuva: Tapio Aalto

netyötä on järkevää suunnitella osaksi hoitoa myös laidunnettavilla alueilla.

## Murskaten ja jyrisien

Ruovikkorantojen avaaminen koneellisesti murskaamalla on tehokas menetelmä laajojen ranta-alueiden avaamisessa. Etelä-Suomen monilla merenranta-alueilla on käytetty satakuntalaisen Lännen Järviperkauksen erikoiskalustoa. Telaketjuin liikkuvat erikoiskoneet tai traktori on varustettu perinteisellä maatalousmurskaimella, joka kaataa ja murskaa ruovikon n. 2–4 cm kokoiseksi silpuksi. Telaketjukoneet pystyvät työskentelemään selvästi märemmillä ja pehmeämmillä rannoilla kuin maatalustraktorit. Silppua ei ole kerätty pois. Se maatuu nopeasti eikä jätä samanlaista peittävää tai veden noustessa liikkuvaa ruokomattoa niityn päälle kuin jos ruovikko niitettäisiin paikalleen. Laajoilla merenrantaniityillä ravinteiden talteen otto ei ole kriittinen tekijä rantaa uudistettaessa. Jatkohoidon tavoitteena on yleensä myös laidunnus, jolloin saadaan ravinteitakin talteen. Lisäksi avatuille alueille tulee nopeasti lintuja (mm. hanhia) ruokailemaan eli laiduntamaan.

Ranta-alueita on myös jyrситty tai äestetty, jolloin koneet on varustettu maatalousjyrsimellä. Jyrsimisen tarkoituksena on rikkoa ruovikon juurakko, mikä usein hävittää ruovikon pidemmäksi aikaa jo yhden hoitokerran jäl-

keen. Rantaa jyrsimällä saadaan aikaan erityisesti kahlaajien suosimaa kuraista ja lietteistä ranta-alueita. Jyrsiminen jäljittelee karjan tallausvaikutusta rantaviivassa. Jyrsitävän alueen leveyttä vesirajassa voi arvioida meriveden korkeustietojen avulla. Jos tavoitteena on, että alueella on kahlaajille sopivaa lieterantaa jonkin verran myös korkean veden aikaan, jyrsitävää aluetta täytyy ulottaa jonkin verran myös nollavesirajan yläpuolelle. Meriveden ollessa alhaalla jyrsitävä alue voi olla leveydeltään muutama kymmenen metriä.

## Milloin ruovikkoon kannattaa koneen kanssa mennä?

Ruovikon kaatamisen sopivaa ajankohtaa arvioidessa on ruovikon taannuttamisen kannalta ja toisaalta laajojen vanhojen ruovikoiden avaamisessa otettava huomioon ruovikkolinnuston pesimäkausi. Tavoiteltavin ajankohta on heinäkuun puolivälistä elokuun puoliväliin. Jos murskauksella tai niitoitin tuetaan laidunnusta, loppukesällä tehdyn ruovikon kaadon jälkeen alueelle ehtii kasvaa vielä laidunkauden aikana karjalle hyvin maistuvaa tuoretta ruokoa. Lisäksi varsin usein parhaat olosuhteet peruskunnostukseen meriveden korkeuden kannaltakin on em. aikaan. Linnuston kannalta tärkeintä kuitenkin on, että ranta-alue on auki viimeistään keväällä huhtikuussa. Murskaamisen voi siis tehdä myöhemmin syksyllä tai talvellakin. Talvityön jälkeen alue on joka tapauksessa valmis myös seuraavan laidunkauden aloittamiseen.

Ruovikot eivät yleensä jäädy kunnolla joten maatalustraktorien kanssa työskennellessä voi olla ongelmia. Ranta-alueiden hoidossa murheena usein onkin, että laiduntajilla ei välttämättä ole sopivaa omaa kalustoa konetöihin tai valmiutta edes jään päältä tehtävään ruovikon kaatoon säiden salliessa. Merenrantaniittyjen peruskunnostukseen sopivaa erikoiskalustoa ei näytä löytyvän ruovikoiden niittoja tarjoavilta yrityksiltäkään, sillä pääosin yrittäjien kalusto rajoittuu veden päältä tehtäviin niittoihin.

Teksti: Tapio Aalto

Ranta-alueen jyrsimistä Porin Preiviikinlahdella.

Kuva: Tapio Aalto

Töyhtöhyypälle merenrantaniitty kelpaa pesimäpaikaksi yleensä jo heti seuraavana keväänä ruovikon poiston jälkeen. Se on tärkeä laji koko niitylennuston kannalta, sillä se puolustaa pesäympäristöään kiivaasti ja hälyttää muutkin lajit vaaran uhatessa.

Kuva: Tapio Aalto.



Yllä jyrsimisen tehokasta vaikutusta Porin Preiviikinlahdella. Vasemmalla puolella näkyvä ruovikko vain murskattiin, oikealla puolella oleva alue murskauksen lisäksi myös jyrситtiin v. 2007, kuvattu 23.7.2008.

Kuva: Tapio Aalto





# Idän ihmemaassa



Perinnemaisemayhdistyksen projektien lonkerot ulottuvat mitä kummallimpiin paikkoihin. Kesäkuun lopulla nousin lentokoneeseen määränpäänäni Valko-Venäjä ja Minsk, jossa tiesin jonkun Jevgenin tulevan minua vastaan lentokentälle. Juuri muuta en tiennytkään ja tietoni kohdemaastakin olivat heikolla tasolla. Matka liittyi Latvian Fund for Naturen vetämään, Pohjoismaisen ministerineuvoston rahoittamaan pohjoismais-balttilaiseen yhdistysverkostohankkeeseen.

Minskin lentoasemalla ystävällinen rouva möi minulle kahdella eurolla paikallisen matkavakuutuksen ja näytti mistä saa viisumin. Lähes kaikilla muilla tulijoilla oli viisumi valmiina, joten jonoa ei juurikaan ollut. Majoituspaikastani minulla ei ollut aavistustakaan, mutta sujuvaa englantia puhunut virkailija kirjoitti siihen jonkin hotellin nimen ja tittelikseni ekologinen asiantuntija. Vajaassa vartissa olin saanut hienon viisumin passiini 90 euron hintaan.

Pienen koneen muut matkustajat olivat jo menneet menojaan palatessani lentoaseman aulaan. Minua vastaan käveli väsyneen näköinen mies, joka osoittautui salaperäiseksi Jevgeniksi, jolta olin ennen matkaa saanut muutaman lyhyen sähköpostiviestin. Hotelli osoittautui pieneksi majataloksi aivan lentoaseman lähellä olevassa kylässä. Siellä olivat jo latvialaiset Janis ja Inese sekä virolainen Siim. Anton Belgiasta tulisi junalla myöhemmin yöllä. Antonia odo-

tellessamme kävimme valkovenäläisten herkkujen kimppuun ja Jevgeni aloitti esitelmän ekorakentamisesta. Tämä alkoi lupaavasti, ja ekorakentamisesta puhuttiinkin sitten kolme päivää.

Aamuaurinko paljasti kylänäkymän, jota katuvalot eivät olleet yöllä valaiseet. Kylän muodosti yksi tie, jonka molemmin puolin oli tiivis rivi kapeita, pitkiä tontteja. Eri ikäisiä, kokoisia ja näköisiä, pääosin hyvin hoidettuja omakotitaloja, edessä koristeellinen aita, aidan takana hyvin hoidettu puutarha ja takapihalla kasvimaa ja mahdollisesti kotieläimiä. Mistään asemakaavasta ei tietoaakaan, kaikkiaan noin 50 aivan erilaista taloa. Koko kylän ympärillä pelot suurena aukeana ja niiden ympärillä koskemattoman näköinen mäntymetsä. Tällaisia kyliä tulikin sitten seuraavina päivinä näkemään kymmenittäin. Tällainen on valkovenäläinen perinnemaisema. Tiivis kylärakenne ja pitkät, kapeat tontit ovat hyvin samanlaisia kuin monissa muissakin Itä-Euroopan maissa, joissa olen liikkunut.

## Tuulivoimaa ja olkitaloja

Ensimmäinen tutustumiskohteemme oli noin 130 kilometrin päässä Minskistä luoteeseen, aivan Liettuan rajan tuntumassa Narachin kaupungin laitamilta oleva kylä, jonne on kymmenisen vuotta sitten rakennettu kaksi tuulivoimalaa, Valko-Venäjän ensimmäiset. Alku-

rahoitusta on saatu Saksasta, mutta jo kymmenessä vuodessa voimalat ovat maksaneet itsensä. Sähkö myydään valtakunnan verkkoon. Lupa valtakunnan verkkoon liittämiseen heltisi pienen poliittisen väännön tuloksena, projekti sai toimia tässä edelläkävijänä.

Varsinainen kohteemme on olkipaalitalo, jota kylään rakennetaan saksalais-valkovenäläisen ÖkoDom-projektin puitteissa. Paikalla olikin valkovenäläisten rakentajien lisäksi runsaasti talkooväkeä pääosin Saksasta. Meneillään oli ruokokaton valmistus. Olkipaalit osoittautuivat ruokopaaleiksi. Järviruokoa onkin runsaasti tarjolla läheisen Valko-Venäjän suurimman järven, Narachin rannoilla. Ekotalojen runko on puusta, seinät paaleista, jotka Valko-Venäjällä voivat olla olkea, järviruokoa tai heinää. Myös erilaisia yrttejä on kokeiltu tuomaan rakennuksiin omaa aromiaan.

Talon seinät olivat valmiina ja odottivat vain rappausta, jota oli hiukan aloiteltu. Ruokokatto näytti valmistuvan samanlaisella tekniikalla, jota olen Saksassakin nähnyt ja lopputulos oli samannäköinen, muistuttaen myös virolaisia ruokokattoja. Valkovenäläiset muistivat joka käännteessä mainita kovan talvensa ja runsaan lumen, joka pitää huomioida rakentamisessa. Valko-Venäjällä vallitseekin mantereinen ilmasto ja eteläisestä sijainnista huolimatta talvet ovat siellä oikeita lumitalvia. Kasvillisuus vaikutti kovin samanlaiselta kuin Suomessa, koko matkalla törmäsin vain pariin kas-

viini, joita en ole Suomessa nähnyt. Toisin osa tutuista kasveista on Suomessa vain puutarhoissa ja karkulaisina esiintyviä. Mäntymetsät olivat vallitsevia, mutta niissä kasvavien lehtipuu- ja pensaslajien kirjo oli hiukan suurempi kuin Suomessa.

## Pyöreä peikkomökki

Toinen rakennuskohteemme toi mieleeni lapsuuden satukirjat. Talo on pyöreä savirapattu olkipaalitalo, jonka katolla kasvaa niitty. Tämä on isäntämme Jevgenin koti. Pyöreä muoto on tilankäytöllisesti ja lämpötaloudellisesti edullinen, mihinkään ei jää viileitä tai hankalasti hyödynnettäviä nurkkia. Keskellä taloa on kattoa kannatteleva puupylväs, jonka ympärille koko sisustus on rakennettu. Ainoan huoneen jakaa ensin kirjahylly, jonka taakse jää makuutila ja etupuolelle oleskelutila pirtinpöytineen ja takaseinustalle keittotila. Pylvään takana levittäytyy myös mielenkiintoinen uuni ja takkayhdistelmä, joka tuottaa lämpimän veden ja toimii lämmönvarajana. Uuninpankolla voi myös nukkua. Kurvikkaan ja kauniisti koris-

tellun muurin toisessa päässä on uuni, toisessa avotakka.

Talossa tarvittava sähkö tulee katolta pienestä aurinkopaneelistä ja purjeve-nekäyttöön suunnitellusta pikkuruisesta tuuligeneraattorista. Kesäisin riittää pelkkä aurinkopaneeli. Ruuanvalmistus tapahtuu kaasuliedellä. Kaasu on näihin päiviin asti ollut Valko-Venäjällä edullista. Ikkunat ovat suhteellisen pieniä, mutta ne tuntuivat valaisevan hyvin koko talon. Sisätiloissa on vain kolme väliovea, suihkuun, ekovessaan ja saunaan. Valkovenäläiseen taloon kuuluu

perinteinen sauna. Tässä tapauksessa se on vajaan parin neliömetrin kokoinen, mutta näytti aivan toimivalta ratkaisulta. Kiuas lämpiää puilla, tulipesän luukku on keittiön puolella, joten lämmitysvaiheessa ei vielä tarvitse hikoilla.

Kuoritusta männystä tehdyt kantavat rakenteet ovat suurelta osin näkyvillä sisätiloissa ja muutenkin sisustuksessa on käytetty paljon luonnonpuuta säilyttäen sen alkuperäiset muodot. Kierrätysmateriaaleja on käytetty runsaasti, muun muassa saunassa on sinne oikein hyvin sopiva pyöreä laivan ikkuna.







## Permakulttuurin ja luomumatkailua

Valko-Venäjällä suuret unelmat ovat sallittuja ja valtio voi jopa tukea niitä. Maata ei voi omistaa, mutta tarvitessaan sitä saa valtiolta käyttöönsä hyvin pitkällä sopimuksilla. Viimeiset maaseutukohteemme olivat alkuvaiheessaan oleva projekti, jonka suunnitelmissa on kymmenien hehtaarien permakulttuuriviljelys, majoitus- ja kongressitiloja, koulutus- ja matkailupalveluja ja pieni ekokylä kaiken tämän toteuttajille.

Jonkin matkan päässä tästä kylästä vaatimattoman näköinen maaseutumatkailuyrittäjä suunnitteli Minskin, Moskovan ja Pietarin luomuelintarvikemarkkinoiden valtaamista. Sijainti on kyllä logistisesti edullinen, Minskin ja Moskovan välisen moottoritien varrella. Risteykseen toivotaan huoltoasemaa, jonka yhteyteen tulisi vähän suurempi luomupuutiikki. Tällä hetkellä turisteille on tarjolla kalastus- ja soutelumahdollisuus pienessä järvestä, jossa myös istutetut ravut odottavat nostajaansa. Suuria särkikalvoja nähti ongella saavan yhtenä. Luomua ei vielä Valko-Venäjällä virallisesti tunneta, mutta tällä tilalla on jo tehty saksalaisten luomunormien mukaiset maaperätutkimukset, ensi vuonna pitäisi päästä viljelemään. Isänsä unelmat tuntui jakavan myös reilu parikymppinen sujuva englantia puhuva poika, joka toimi isänsä tulkkina.

## Perinnemaisemat?

Maanteillä kulkiessamme näimme hienoja niittyjä jokien varsilla ja jonkin verran niillä laiduntavia hevosia ja lemmiä. Pääosa näkemästämme karjasta kuitenkin laidunsi laajojen peltoaukeiden laidoilla suurilla niukkalajisen näköisillä nurminiityillä. Kylien liepeillä

näkyi myös jonkin verran lampaita ja vuohia. Karjan ja laitumien niukkuus yllätti. Pientareet eivät tuoneet lohtua tilanteeseen. Maassa on sellainen sääntö, että kaikki pientareet on niitettävä kahdesti vuodessa. Tämä koskee kaikkia tienvarsia ja kylien yleisiä maita sekä tonttimaihin liittyviä reuna-alueita. Kaikkialla asutuksen tuntumassa olikin hyvin hoidetun näköistä eikä myöskään roskia ollut näkyvillä. Perinnemaisemalajit eivät kuitenkaan kukoistaneet ihmisen vaikutuspiirissä olevilla alueilla. Jos haluaa poiketa niittoaikataulusta, pitää viranomaisille esittää vankat perusteet. Ekologiset perusteet kyllä kelpaavat. Parhaat näkemäni kohteet olivat kaasuputkiliinjoja, joiden hoito ei ollut yhtä intensiivistä. Toki hienoja luontaisia niittyjä ja ketojakin näkyi siellä täällä.

Rakentaminen on vilkasta. Hallitus pyrkii hillitsemään maaltamuuttoa ja rakentaa maalle jatkuvasti uusia taloja, keskiluokkaisen näköisiä kohtuullisen kokoisia omakotitaloja, mutta perin-

teestä poiketen täsmälleen samanlaisia viivasuoriin riveihin uusien katujen varalle. Näihin voi kuka tahansa edullisesti päästä asumaan. Kylissä näkyi myös runsaasti yksityistä rakentamista, sekä ökyrikkaiden uusia linnoja että vanhojen tilojen hillittyä ja vanhaan tyyliin sopivaa uudisrakentamista. Suuri osa maaseudun vanhimmasta asutokannasta on kaupunkilaisten loma-asuntoina ja viikonloppuisin moottoritiet täyttyvät maalle matkaavista kaupunkilaisista.

Myös Minskissä oli paljon uutta rakenteilla. Vaikutelma oli kuin mistä tahansa läntisen Euroopan varakkaasta ja kasvavasta kaupungista. Uudet rakennukset olivat tyylikkäästi ja huolella rakennettuja näköisiä, kadut täynnä uusia länsiautoja, ihmiset kauniisti pukeutuneita ja suuri osa puhui kännykkään tai naputteli tekstiviestejä kävellessään. Jotenkin oli toisenlaista kuin olin odottanut.

Teksti ja kuvat: Keijo Luoto



Saaristomeren kansallispuistossa Jungfruskärin saarella laajaa ja tasaista rantaniittyä on sekä niitety koneellisesti että laidunnettu naudoilla. Ruovikko onkin saatu taantumaan koko niityn leveydeltä vesirajaan asti.

# Merenrantaniittyjen hoito niittämällä

Aiemmin merenrantaniityt olivat tärkeä karjanrehun lähde koko rannikkoseudulla ja niitä hyödynnettiin sekä niittäen että laiduntaen. Esimerkiksi Kemiön seudulla ruovikot usein aidattiin erilleen laitumista, ettei karja olisi syönyt niitä ennen aikojaan. Oulun seudulla Hailuodossa kunnan vuokraamien ruovikoiden niitto saatiin aloittaa vasta 20. elokuuta, ettei tulevan vuoden kasvu vaarantuisi.

Nykyisin etenkin laajoja rantaniittyjä hoidetaan pääosin laiduntamalla. Kivikkosilla tai pehmeäpohjaisilla rannoilla laidunnus onkin käytännössä ainoa mahdollinen hoitotapa. Pitkään niitettyjä rantaniittyjä ei meillä ole juurikaan säilynyt. Perinteisillä niittoniityillä yleinen jälkilaidunnus on toki edelleenkin suositeltavaa, mutta etenkin rantaniittyjen niittoa tulisi lisätä huomattavasti. Niittoniittyjen kasvusto on usein rikkaampi ja ruohojen osuus suurempi kuin laidunniityillä.

## Oikeat välineet ja vinkit merenrantaniityn niittoon

Pitkään käyttämättöminä olleet merenrantaniityt on tarpeen kunnostaa ennen varsinaisen hoidon aloittamista. Tavallisimpia peruskunnostustöitä ovat puuston ja pensaiden raivauksen lisäksi tiheän ruovikon niitto tai kulutus.

Niitto on yksi keino taltuttaa tiheät järviruokokasvustot ja muu kasvillisuus. Kunnostettava kohde voi aluksi olla tarpeen niittää 2-3 kertaa kasvukauden aikana. Niitto ulotetaan mahdollisimman pitkälle veteen ja ruoko katkaistaan vedenpinnan alapuolelta uuden kasvun tukahduttamiseksi. Niiton helpottamiseksi vanha korsimassa voidaan poistaa edeltävänä talvena traktorilla auraten. Kuollut ruovikko voidaan myös polttaa syksyllä tai varhain keväällä ennen muuttolintujen tuloa. Kulottaminen ei kuitenkaan poista ruovikkoa kokonaan,

sillä se uudistuu helposti maanalaisista osistaan. Laajemmilla, kovapohjaisilla niityillä voidaan niitto suorittaa traktoriin kytkettävillä kaksoisterä-, sormipalkki- tai lautasniittokoneilla. Niitetyn kasvimaan kokoamisessa ja keräämisessä voidaan käyttää haravakonetta, paalainta ja keruuvaunua. Niittosuuntaa voidaan vaihdella vuosittain ajourien minimoimiseksi.

Itsevetävät mininiittokoneet ovat käyttökelpoisia pienillä niityillä. Kivisillä rantaniityillä täytyy turvautua viikatteeseen ja haravaan. Todelliset aikaansaannokset käyvät ilmi muutama vuoden kuluessa ruovikon ja muun korkean kasvillisuuden taantuessa, ja pienempien kukkivien lajien palatessa rantaniitylle.

Kustavissa on pidetty niittämällä auki kulkureittiä venerantaan ruovikoituneella rannalla. Ero ruovikon monokulttuurin ja matalan merenrantaniityn edustavan kasvillisuuden välillä on yhtä jyrkkä kuin korkeuserokin.

## Pienet mökkirantojen ruovikot niittämällä uudelleen merenrantaniityiksi

Pienille mökkirannoille on usein vaikea saada laiduneläimiä. Tiheään rakennetuilla rannoilla tai pitkissä ja matalissa merenlahdissa voikin niitto olla kesäasukkaille laidunnusta mieltäisempi vaihtoehto. Niitto heinä-elokuun vaihteessa on oiva tapa matalan kasvillisuuden, tyypillisen eliölajiston ja avoimen maiseman säilyttämiseen. Tähän aikaan järviruoko' on lehdissä ja korsissa on vielä runsaasti ravinteita, jotka saadaan näin poistetuksi niityltä. Lintujen pesintäkin on tuolloin jo useimmiten päättynyt. Niittojäte korjataan pois, jotta kuollut kasvillisuus ei jää varjostamaan uutta kasvua ja rehevöittämään niittyä. Yksi niitto vuosittain riittää ylläpitämään sinunkin mökkirantasi luonnon monimuotoisuuden tyyssijana. Ja se vie muuten huomattavasti vähemmän aikaa kuin viikoittainen nurmikoneleikki!

Teksti ja kuvat: Ritva Kempainen







# Jungfruskär

## - perinnemaisemaa moneen makuun



Koska Jungfruskär esiintyy tämän lehden sivuilla tämän tästä, on sen pikainen esittely paikallaan.

Saaristomeren kansallispuistossa, aivan Ahvenanmaan rajamailla sijaitsee perinnemaiseman helmi – Jungfruskärin saari. Siellä ammuvat emolehmät, pörräävät traktorit ja moottorisahat sekä heiluvat viikatteet, päämääränä monipuolisen perinnemaiseman ylläpitäminen ja kehittäminen.

Jungfruskärin perinnemaisemat elätivät aikoinaan koko joukon torppareita. Perinnemaisemien varsinainen hoito aloitettiin vuonna 1980 puolustusvoimien vielä hallinnoidessa aluetta. Kunnostus aloitettiin arvokkaimmalta osalta, lajistollisesti hyvin säilyneeltä vanhalta lehdesniityltä. Hoitoa on pikkuhiljaa laajennettu ja saari onkin nykyään loistava perinnemaisemien esittelykohde: löytyy hakamaata, lehdesniittyä, merenrantaniittyä, metsälaidunta ja ketoa sekä laajaa kalkkivaikutusta. Saarelta on löytynyt lähes sata uhanalaista eliölajia,

jotka ovat säilyneet paikalla pitkäjänteen hoidon ansiosta.

Saarella työskentelevät etunenässä Saaristomeren kansallispuiston työntekijät, mutta myös vapaaehtoiset, opiskelijat ja urakoitsijat kantavat vuosittain kortensa kekoon. Ilman vapaaehtoistyövoimaa lehdesniityn oikeaoppinen hoito ei olisi kustannussyistä mahdollista. Keväällä työt alkavat jäiden lähdettyä, talkooleiriläisten täyttäessä saaren. Talkoiden jälkeen seilaavat saareen lehmät ja lampaat. Touko-kesäkuun ajan saaren kasvit ja eläimet nauttivat hoidon tuloksista. Kesäkuun lopun jälkeen alkaa lehdesniittyjen niittourakka. Niittoa seuraavat kesän talkooleirit, joilla heinä haravoidaan ja kuljetetaan pois alueelta. Niittoa jatketaan Österfladan merenrantaniityille, joilta heinä korjuu onnistuu traktorivoimin. Vasta heinänteon jälkeen pääsevät laiduntajat niityille päättämään vuosittaisen urakan loppusilauksella. Syksy on laitumien kunnostuksen aikaa. Tälläkin hetkellä saarella mm kunnoste-



Vasemmalla sivulla Jungfruskärin lehdesniittyjä kesäasussa. Oikealla keväturingossa urakoivat Turun AMK:n oppilaat.  
Kuvat: Maija Mussaari

taan pohjoisosan kuivia niittyjä ja korjataan myrskyn tuhoja.

Vuosituhaten vaihteesta saari on ollut avoinna vierailijoille. Jungfruskärin maisemaan pääsee tutustumaan mutkattomasti ilmoittautumalla vuosittaisille talkooleireille. Keväällä siivotaan lehdesniittyjä syksyn lehdistä ja kesällä heinästä. Molemmilla leireillä työvälineenä toimii harava ja kärsivällinen mieli. Yöpyminen onnistuu saaren torpissa ja tuvissa tai omassa teltassa, muonituksesta huolehtii kokki.

Saaren länsilaidalta löytyy vierasvenelaituri, joten kukkamereen pääsee myös omalla veneellä. Jungfruskäriin on mahdollista päästä myös ohjatuilla retkillä Meriharakka Oy:n matkassa. Myös Houtskär folkhögskolan on järjestänyt satunnaisesti retkiä saarelle.

Teksti: Maija Mussaari



## Myös pienellä on merkitystä

Merenrantaniitty piiryy mieleen laajana tasaisena kenttänä, jonka horisontissa siintää sininen meri. Sellaisina parhaat merenrantaniityt tunnetaankin, laajoina lahtina ja litteinä rantoina. Saaristomeren kansallispuisto taas tunnetaan kallioiden rannoistaan, eikä merenrantaniitty heti tule mieleen sen arvokkaana luontotyyppinä. Saaristomeren kansallispuistossa merenrantaniittyä löytyy kuitenkin lähes jokaisen saaren rannoilta, postimerkin kokoisina palasina kivikoiden ja kallioiden lomassa. Tyypillinen saaristomeren rantaniitty on kivikon ja niityn mosaiikkia, jolla valtalajina kukkii suolavihvilä. Tyypillisiä

lajeja näille pienille niityille ovat pikurantasappi, isorantasappi, virmajuuri, merikohokki, ahopellava, rantatädyke, käärmeenkieli, hiirenvirna ja suolasänkiö. Merenrantaniityt jatkuvat usein vesirajan yläpuolella ketoina muodostaen näin myös laajempia niittyjä. Pienimmät ja kapeimmat niityt ovat vielä pysyneet avoimina luontaisesti meren vaikutuksesta aivan vesirajassa. Ruokokasvutot kuitenkin uhkaavat näitäkin mereltä päin ja yleinen umpeenkasvu rannan suunnasta.

Teksti: Maija Mussaari





# Eurosite Skotlannissa

Eurositin vuosikokouksessa 13.–16.9.2010 Skotlannin Dunblanessa pohdittiin ilmastonmuutoksen vaikutusta lajeihin ja ekosysteemipalveluihin. Puitteet olivat mahtavat, Skotlannin ympäristöministeri piti esitelmän Stirlingin historiallisessa linnassa, maastokeikoista jäi mieleen kiipeäminen Ben Lawersille ja vierailu isohaarahaukkojen ruokintapaikalla. Eurositin mielenkiintoinen valtuustokauteni päättyi ja ilmoitin että sijalleni tulisi saada uuta verta. Yritimme saada Turun kaupungin edustajia kehiin, mutta ei ollut heillä vielä intoa valtuustotyöhön. Onneksi Eija sitten (pienellä kollegojen painostuksella) suostui lähtemään mukaan, jotta Suomen edustus valtuustossa säilyi ja ikkuna Eurooppaan on auki. Ensi vuoden vuosikokouspaikaksi on pohdittu Sloveniaa, katsotaan miten asiat etenevät.

Korkeatasoiset esitelmät löytyvät osoitteesta: <http://www.eurosite.org/en-UK/content/eurosite-annual-conference-scotland-13-16-september-2010>  
Teksti: Iiro Ikonen

Skotlannissa oli ylilaiduntamisen pelossa aidattu osa vuorialueista laidunnuksen ulkopuolelle, ja tätä aidattua aluetta meille ylpeinä esiteltiin. Pohdimme että on meillä vähän toisenlaiset ongelmat...



Skottilainen maatila oli tehnyt hienon lintupiilon ja houkutteli syksyllä koontuvia isohaarahaukkoja pienillä riistasyöteillä. Iso-Britanniasta isohaarahaukka (Red Kite) oli jo lähes kadonnut, mutta onnistuneen siirtoistutusoperaation ansiosta lajilla on vankka jalansija saarivaltakunnassa. Ruokailupisteellä niitä lenteli upeasti jopa 17 yksilöä samaan aikaan!  
Kuvat: Eija Hagelberg



Varsinais-Suomen perinnemaisyhdistyksen karjan laitumellelaskun päähenkilöt pääsivät televisioon.  
Kuva: Anni Karhunen



## Varsinais-Suomen perinnemaisyhdistys ry.

Kerkontie 4, 25250 Märynummi  
[www.vsperinnemaisemat.net](http://www.vsperinnemaisemat.net), [www.kotiniitty.net](http://www.kotiniitty.net)

### Yhdistyksen hallitus 2010:

puheenjohtaja

Kimmo Härjämäki, puh. 040 519 6545,  
[kimmo.harjamaki@vsperinnemaisemat.net](mailto:kimmo.harjamaki@vsperinnemaisemat.net)

varapuheenjohtaja

Ritva Kemppainen, puh. 0400 787 905,  
[ritva.kemppainen@pp1.inet.fi](mailto:ritva.kemppainen@pp1.inet.fi)

sihteeri & jäsenasiat

Eriika Lundström, puh.040 717 8797,  
[riika.lundstrom@vsperinnemaisemat.net](mailto:riika.lundstrom@vsperinnemaisemat.net)

taloudenhoitaja

Eija Hagelberg, puh. 0500 609 526, [eija.hagelberg@gmail.com](mailto:eija.hagelberg@gmail.com)

Maija Mussaari, puh. 040 556 7794, [maija@mussaari.fi](mailto:maija@mussaari.fi)  
Mikko Paajanen, puh. 050 375 2316, [mikkopaajanen@gmail.com](mailto:mikkopaajanen@gmail.com)  
Katja Sikka, puh. 040 547 7817, [katja.sikka@pp.inet.fi](mailto:katja.sikka@pp.inet.fi)



Tervetuloa mukaan yhdistykseen! Tässä uusille jäsenille vuoden 2011 jäsenmaksulasku. Ilmoitathan yhteystietosi jäsenrekisterin hoitajalle Eriikalle niin saat postisi perille jatkossa.

Saajan tilinumero	Someron Säästöpankki 432710-245304	<b>TILISIIRTO</b> Maksu välitetään vain Suomen Kotimaan maksuvälityksen yleisten ehtojen mukaisesti ja vain maksavan ilmoittaman tilinumeron perusteella	
Saaja	Varsinais-Suomen perinnemaisyhdistys ry. Egentliga Finlands kulturmarksforening rf.	Jäsenmaksu 2011 etunimi sukunimi 10 €  tai Kannatusmaksu 2011 nimi/yritys 100 €	
Maksaja			
Allekirjoitus	_____	Viite	Ei viitettä
Tililtä nro	_____	Eräpäivä	€





## Linkkejä

Tiina Niikonen, Markku Mikkola-Roos. Kosteikkojen kunnostuksen ja hoidon parhaat käytännöt kuudella Life-kohteella Suomessa - Life CO-OP -hankkeen tulokset 2005. (Metsähallitus)

<http://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/pdf/luo/a149.pdf>

Iiro Ikonen ja Eija Hagelberg 2007 (toim.): Ruovikot ja merenrantaniityt <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=78033&lan=fi>

Viimeaikaisia ruovikkoon ja rantaniityjen hoitoon liittyviä tapahtumia on esitelty osoitteessa <http://ruoko.vuodatus.net/>.

Vanhat Ruokoprojektin nettisivut: [www.ruoko.fi](http://www.ruoko.fi)

Iiro Ikonen: merenrantaniityjen hoidon kehittäminen: <http://www.ruoko.fi/uploads/pdf/merenrantaniitytsuositukses.pdf>

## Perinnemaisema-pikkujoulut

Perjantaina 26.11.2010 kello 19 alkaen.

Ohjelmassa vapaamuotoista seurustelua hyvässä seurassa. Pientä napostelutarjoilua.

Paikka tuttu Luonnonsuojelukeskus, Martinkatu 5, Turku.

Ilmoittautumiset Eriikalle sähköpostilla tai tekstiviestillä viimeistään 20.11.2010.

Tervetuloa!

## Raivaustalkoot

Omalla erityistukikohteellamme Salon Märynummella

lauantaina 13.11.2010 kello 11 alkaen.

Kaikki mukaan hyötyliikuntapäivään!

Ilmoittautumiset Eijalle joko sähköpostilla tai tekstiviestillä.

